

TRÓPUSI RITMUSOK

– Interjú Ferdinandy Györggyel

Milyen idő van most Puerto Ricóban? Mennyire van jelen a trópus a horizontodon?

Nagyon jelen van. Végtére is harminchét évig éltem ott. Az október az esős hónap vége, ilyenkor még vannak hurrikánok. Szerencsére Puerto Rico olyan kicsi, hogy a hurrikánok vagy délről, vagy északról kerülnek el a szigetet. Ottlétem alatt csak kétszer söpört végig a szigeten. Két nappal előtte jelzik a jöttét, aztán kezdődik az előkészület. Az üzleteket bedesztkázzák, hogy a tárgyak ne röpködjön ki. Mi az elsők laktunk, ott másfajta védekezés szükséges. A hurrikán kör alakú mozgást végez. Ha délről érkezik az erős szélhajtás, akkor azokat az ablakokat kell hermetikusan bezárni, de közben az északi oldalt nyitva kell hagyni. Mert különben a feszültségtől szétrobbanna a lakás. Ha északra ér, onnan támad, akkor a déli fronton kell kinyitni az ajtót vagy az ablakot. Körtánc a lakásban. Puerto Ricóban most már úgy építik a házakat, hogy ellenálljon a szélvihar pusztításának, az Államokban más a szemlélet, ott az újjáépítésben érdekeltek, úgy látszik, ott a házakat rendre el is söpri egy-egy erősebb hurrikán.

Hogy ment neked az akklimatizálódás? Akár az időjáráshoz, akár az észjáráshoz?

Meteorológiailag könnyen ment, egy-két év alatt megszoktam. A sűrű, párás klímában rengeteget iszol, izzadsz, ezáltal folyamatos a méregtelenítés. Nem is voltam beteg negy-

ven éven keresztül – aztán a rum levett a lábamról. A kulturális akklimatizálódás is viszonylag egyszerű volt, az 1945-ös menekültek miatt. A történelem abszurd menetrendjeként a zsidó háborús menekültek és a veszített harc után átszökő nácik olykor egy hajón érkeztek a szigetre. Az európai kolóniák már húsz éve ott voltak, és, mint kakas a szemétdombon, telekukorékolták a maguk felsőbbrendűségével Puerto Ricót. Ez annyira határos volt, hogy nehezen tudtam meggyőzni az egyetemen a bennszülött diákjaimat, hogy nekik is van saját, értékes kultúrájuk. Szellemi kolonizálás folyt ellenük gőzerővel. Az európai hübrisz és az amerikanizálás konzumja zajlott egyszerre. Lakájoknak (*lacaíos*) hívtuk azokat, akik állandóan nevetségessé tették a helyi kultúrát. Mikor az egyetemen Egyiptomról adtam elő, azt hitték, hogy az az USA tagállama. Mikor mondtam, hogy „gyerekek, dehogyis”, egy szempillantás alatt érdektelenné váltak a piramisok, az ókori csodák. Az önlebecsülés teljesen gyökeret vert a fejekben. Ott tapasztaltam, hogy a nemzeti büszkeség teljes hiánya mennyire veszélyes és kóros, ugyanannyira patológiás tünetegyüttes, mint amikor a nemzeti-nacionalista dimenzió túllép az egészséges határain és bekebelezi a józan észet. Puerto Ricóban egyszerre oktatták a spanyol történelmet és az 1898 utáni korszak úgynevezett amerikai történelmét. Ez a kétfajta történelemóra volt, de olyan, amely a Puerto Ricó-iakéra összpontosít, egyáltalán nem. Amikor spanyol tanárnő kollégámmal elhatároztuk, hogy megpróbáljuk a diákoknak a saját történelmüket tanítani, akkor tanártársaink, köztük bennszülött értelmiségiek is, meg voltak rökönyödve, és egyenesen kiröhögtek minket, hogy mi a görögök és a rómaiak helyett néger viccekkel fogjuk traktálni a hallgatókat. Azt válaszoltam, hogy még azok is jobbak lennének, mivel köztük lenne hozzá, de nem azzal fogjuk. Egy jezsuita pap ekkor kezdte felkutatni a régi latifundiumok, cukornád- és kávéültetvény-nagybirtokok levéltári anyagait, ezekből rekonstruálta a históriát és kezdett írni egy másfajta, más szemléletű mikro-történelmet.

Debreczeny György

PISZTRÁNGÜNNEP AMERIKÁBAN

– kollázs

hommàge a R. Brautigan

A képzelet szárnyalásával függ össze a dolog.
Hat legyet fogtam.
Pontosan és kellő méltósággal kellett végezni.
Begörbítettem egy tút,
és rákötöttem egy fehér madzagra.

Öntöde és hóforrás
az áttetsző havas folyó.
Hosszú volt és fehér,
a bőrömön éreztem hideg permetét.

Ünnep van mindig, és az ünnep fényét
mindig fürdőruhás lányok emelik,
és egy fiatalember húsz láb magas márvány-
szobra,
amint csípős reggel is a klozettra igyekszik.

Birakasznyomon haladtunk folyvást.
Egy mérföldön át kígyózott előttünk.
Olyan hangos lett a birkaszag,
akár a mennydörgés
egy pohár feketekávéban.

Mintha egy nagy sebességű temető
és egy lisztzállító autó
ütközött volna össze,
és végül a pizstráng
a halál cukortartójában leli magát,
vagy elvezényelhetné a halottasházak
jéghideg fafúvós-zenekarát.

Tetemüket kifehéřítette a halál,
olyanok voltak, mint zúzvara a vasajton.
És a szegények aznap is megkapták
pizstrángos szendvicüket,
újságpapírba csomagolva.

Neked hogy sikerült keresztüljutnod a gyarmatosított kulturális rétegeken és visszaáőni az eredetibb talajhoz, a régi hiedelmekhez, színekhez?

Az egész karibi közeg szinkretikus: feketeék, indiánok, gyarmatosítók, bevándorlók különleges ötvözete. Állandó keveredése. Puerto Ricón kevesebb a fekete, és egyre kevesebb az indián is. A lakosság nyolcvan százaléka úgynevezett búzaszínű (*trigueños*). Önmagukat is így nevezik, ezzel az elmosódott kategóriával. Vannak szigetek, ahol nagyrészt Afrikából áthurcolt egykori rabszolgák élnek, ilyen Haiti, ahol kilencvenkilenc százalék a fekete. Francia gyarmat volt, és a szigetvilágban elsőként szabadult föl és vált függetlenné. Azóta is ennek isszák a levét. Bezárkóztak és mindenről lemaradtak, szabadon tengődnek a nyomorban. Elvittem oda a diákjaimat, akik mégiscsak amerikai stílusban nevelkedtek, hogy lássák, mi az a szegénység. A házakban nincs villany. A főutcán voltak világító kandeláberek. Sohse felejtem el a képet: ahogy sötétedéskor a diákok baktattak haza az egyetemről, megálltak az utcai lámpák alatt és ott olvasták a tankönyveiket. Kerek csoportok lökdösődtek a lámpák alatt. Filmszerű jelenet. De vissza a szigetünkre és a kérdésedhez! A zenéről, a dalokról és a táncokról kellene beszélnem – ezekben igazán nagyok ők. Aki hajlandó a régi ritmusokat és dallamokat, énekszövegeket tanulmányozni, az juthat a legközelebb a Puerto Ricó-iakhoz. Sokkal közelebb, mintha az ottani magas irodalmat vizsgálnád, amelyből egy-két szerzőt lefordítottak angolra is. A zene a lényeg! Amikor 1964-ben odakerültem, még egészen más világ volt. Az ajtókat nem zárták, mindenki átjárt a másikhoz, nyitva voltak a lakások. Nálam is gyakran volt buli, tánccal. Méghozzá élő zenére! Volt a közelünkben egy benzinkút, ott kértem meg a kutásokat, akik amúgy ikrek voltak, hogy szerezzenek nekem zenészt. És ilyenkor felbukkant a portámon két-három bennszülött muzsikus, akiknek az is elég ellenszolgáltatás volt, hogy emberszámba vettük őket és egy asztalnál ehettek velünk. Csodálatos, áttáncolt éjszakák voltak, felejthetetlen emlékek! Ez a világ ma már nincsen, a kábítószere-

kereskedelem mindent tönkretett. A dél-amerikai kábítószerek a szigeten át jutnak el az Egyesült Államokba. És ez a tranzitstátusz bizony kinevelte a maga bűnözőit is, így ma már zárják az ajtókat.

Voltak még magyarok rajtad kívül Puerto Ricóban?

Igen, és könnyű volt őket megtalálni. Az egyetem körül, egy európai jellegű negyedben éltek. Ott volt Des Echerolles Sándor berettyóújfalui gróf, aki franciát és németet tanított kitűnően. Előbb New Yorkban volt pincér, onnan jött a szigetre, és élete végéig ott maradt. Kiváló ember volt. Ott élt aztán a nagybátyám, Ferdinandy Mihály, akit Argentínából szippantottak át az egyetemre. Remek spanyolországi összeköttetései voltak, így került Puerto Ricóba is. Szörényi Gyulát is meg kell említenem, aki soproni mérnökember volt és nagyon jól értett a fához. Padlógyárat próbált alapítani, de az csődbe ment, ő pedig ott ragadt. Szászdi Ádám tizennyolc évesen a Vatikán érintésével jött a szigetre, és utána hűséges maradt a helyhez. De nem jártunk össze, ahogy az lenni szokott velünk, magyarokkal, nem értetünk egyet szinte semmiben. Most szeretettel

emlékszem rájuk vissza, de akkor, be kell valljam, nagyon idegesítettek. Egyszer például bementem a rektorhoz és láttam, hogy a magyar arisztokrata úriember épp a bokacsattogtatást gyakorolja előtte. Mint a régi magyar filmekben, mereven hajlongott és peckesen csattogott a boka. A derék, bennszülött rektor meg csak nézte a gyarmatosító dzsentrit, a Noszty fiút a trópusokon. Kétségbeejtő volt. Amúgy ők se szerettek engem. Azt mondták, engem, az '56-os fiatalt már megfertőzött a judeobolsevizmus. Antiszemiták voltak, ama régi világ megannyi rossz szokását megtartották, és ezekkel én semmilyen közösséget nem vállaltam akkor se. Közös nyelven különböztünk egymástól.

Ferdinandy Mihálynak volt köze hozzá, hogy Franciaországból Puerto Ricóba mentél?

Igen is meg nem is. Ő szólt, hogy az ottani egyetem tanári állást hirdet, de aztán megakadályozni is megpróbálta. Felemás história. Mikor megérkeztem a francia feleségemmel és a két kis gyerekemmel, Mihály elment egy évre egy másik szigetre, de a lakását szándékosan egy amerikai tanártársának adta kölcsön. Elzárkózott tőlünk.

Korábban tudtál bármit is Puerto Ricóról?

Egyetlenegy dolgot! A Puerto Rico rumot ismertem az ötvenes évekből. Hú, de pocsék egy ital volt... Eredetileg kaszinórumnak hívták, aztán valaki rásütötte, hogy legyen Puerto Rico. Ennek az italnak köszönhetem, hogy Mindszentyvel egy szobában lábadoztunk. Én egyszer ittam belőle sokat, ő pedig állandóan ennek itta a levét.

Csak nem a hercegprímással?

Majdnem. Mindszenty Ödönnel, a híres népdalénekeskel. A kórházi ágyak alatt ott álltak sorban a rumosüvegek. Kínált engem is. Nem is gyógyult meg aztán a kitűnő népdalénekes.

A táj, a környezet szerinted – és tapasztalataid alapján – mennyire határozza meg az írást, az alkotást? Például hogy hová néz a dolgozószobád ablaka? Hogy mit látsz a horizonton?

Fontos kérdés. Miután a feleségem visszatért a gyerekekkel Franciaországba, mert nem akarták tovább enni az emigránsok keserű kenyerét, én egy ház tizenegyedik emeleti legénylakásába költöztem, ahol az íróasztal egy hatalmas balkonra nyílt. Jobb oldalt a repülőteret lehetett látni, amint jönnek-mennek a repülők, bal oldalt pedig a kikötőt, a hömpölygő hajókat és a kompokat. Ez a látvány azt az illúziót keltette, hogy én innen akkor megyek el, amikor akarok. Ami persze nem volt igaz. Most is nagyon fontos, hogyha reggel kinézek az ablakon, látom a gyerekeket, ahogy mennek az Arany János Gimnáziumba. Szeretem belátni a Vas Gereben utcát. És az íróasztal is fontos. Ott a már említett Szörényi tákolt nekem egy asztalt, sokáig használtam, nyűttem. Itt pedig édesapám régi, elmozdíthatatlan asztalát használok újra. Háborús íróasztal, repeszdarabokkal. Jól esik itt dolgozni ezen a régi felületen. Ha viszont megy a munka, akkor fel se pillantok, megszűnik a külvilág.

Az, hogy valaki a hideg Kanadában ír és ablaka a jégmezőre néz, vagy a forró trópusokon alkot, befolyásolja-e az írása témáját, hangulatát? A miliőre és annak alkotásesztétikai elméletére gondolok.

Kedves professzorom, Gyergyai Albert próbált meggyőzni Taine miliőelméletéről még hatvan évvel ezelőtt. De nálam ez más-

hogyan csapódott le. Legalábbis ami a tudatos síkot illeti. Én világletemben mindent a lányokon és nőkön keresztül tanultam meg. Rajtuk keresztül fedeztem föl a világot, a világ titokzatos összefüggéseit. Amit tehát a trópusokról tudok, azt az ottani lányoknak és nőknek köszönhetem. És amikor már azt hittem, hogy mindent tudok, akkor megismerkedtem a feleségemmel, a csodálatos Mária Teresával. Elneveztem őt Hófehérkének, és ebből egy kötetnyi novella született. Ekkor rá kellett döbbenem, hogy még mindig nem tudok semmit a trópusi mentalitásról és észjárásról. Mondok egy banális példát. Európai aggyal, hogyha valamit el- vagy kiveszek valahonnan, akkor használat után automatikusan vissza is teszem a tárgyat a helyére. Kiveszem, használom, visszateszem. Három ütem. Nos, a trópusi embereknél ez a harmadik taktus teljesen hiányzik. Egyszerűen nem létezik a mozdulat. Elővesz, használ, és aztán ott hagyja, ahol letette. Még a feleségemnél is az van, hogy hetente egyszer körbe kell járnunk a lakást és mindent visszarakni a helyére.

Ezek szerint nekem is lehet egy trópusi ősöm. És miket köszönhetsz a spanyol nyelvű kultúráknak? Milyen hatással volt rád a közvetlen közeldben robbanó dél-amerikai regényirodalom?

Spanyolországból nem kaptam irodalmi indíttatást, ezt a fehér foltot a mai napig érzem. Dél-Amerikával más a helyzet. Elsőnek García Márquez tört be, utána jött Vargas Llosa. Szó szerint is, mert vele találkoztam is. Az egyetem ugyanis amerikai dollárban fizetett a vendégelődőknek. Úgy volt, hogy Budapesten, amikor a Nemzetközi Könyvfesztiválon ő lett a díszvendég, majd én kísérem őt a városban. Haza is jöttem, vártam a találkozást, de egy nappal a fesztivál előtt meghalt édesanyám, aki annyi éven át várt haza, így lemondtam ezt a megtisztelő felkérést. De meg kell vallanom, a latin-amerikai irodalmon belül is elsősorban a Puerto Ricó-it figyeltem. És ez is eltörpült amellest, hogy az emigráció alatt is próbáltam folyamatosan otthon lenni a magyar irodalomban. A Szabad Európa Rádió kritikusaként közel húsz éven át hetente recenzáltam az akkori kor-

társ irodalmat. Minden héten küldték a könyveket Münchenből. Szinkronban tudtam maradni a hazai literatúrával. Mikor hazajöttem, be se kellett bemutatkoznom, rögtön tudták, ki vagyok, ahogyan én is ismertem mindenkit. Aztán ott volt még az emigráns irodalom, megannyi baráttal és centrummal. A párizsi Magyar Műhely, a londoni Szepsi Csombor Kör, a Bornemissza Kör New Brunswickból, a hollandiai Mikes Kelemen Kör.

Mit jelentett emigráns írónak lenni, az úgynevezett nyugati magyar irodalomhoz tartozni? Hiszen ez egy speciális közeg volt, leválasztott testben, mesterséges intézményrendszerben léteztek. A hatalmas távolságok dacára igyekeztek közel maradni egymáshoz, és közben tudnotok kellett, hogy alig van olvasótok.

Ez a lényeg. Nekem nem volt soha olvasóm. Néha Mihály bátyámnak elvittem egy-egy írásomat, és olyankor mindig azt mondta, hogy „ez a legjobb írásod”. Ezzel az egy mondattal intézett el, húsz éven át. Nem voltam kapcsolatban az olvasóval. Légüres térben alkottam. Aztán 1988 februárjában megjelent a Magvetőnél, Bodor Ádám szerkesztésében, a *Szerencséségem története* című kötetem. És már ekkor feltűnhetett volna, hogy itt valami nem stimmel. Már a címét is rosszul írták le az újságokban, ekképpen: *Szerencsétlenségem története*. Vajon miért tartották szerencsétlenségnek a szerencséséget? Ezzel a könyvvel én lettem az első fecske, az első nyugati emigráns író, aki hivatalosan megjelenhetett a Magvetőnél. Az olvasóról ugyanakkor van egy sztorim. A könyvbemutatókat, író–olvasó–találkozókat szeretem úgy csinálni, hogy ne csak én beszéljek, hanem beszéljünk is egymással, hadd beszélgessek a közönséggel. Egyszer egy ilyen alkalommal felállt valaki azzal a mondattal, hogy „olvastam a könyvét”. Nem akartam tréfálkozni, de kibukott belőlem, hogy „hát maga volt az?!”. Merthogy tudtam, hogy összesen egyetlen példány fogyott el. Hanem tudod-e, ki volt a legtermékenyebb és legsikeresebb magyar író? Claire Kenneth. Kinézett egy városnevet és hozzápasszintott egy gyilkosságot: *Gyilkosság Kairóban, Gyilkosság Bejrútban*. Több száz ilyen jellegű könyvet írt a csapata

segítségével. New Yorkban egyszer egy írókongresszuson mondtam valamit az emigráns irodalomról, mire Kenneth felállt és rikácsolni kezdett: „Pizszok Ferdinandy, pizszok Ferdinandy!” Meghűlt az ereimben a vér. Hatalmas csend lett a teremben. Hallgattam egy darabig, majd rámutattam és jó hangosan így szóltam: „Utolsó Kenneth!” Dermedt csönd megint, csupán hátul nevetett valaki. Úgy volt eredetileg, hogy a konferencia után rögtön kivisznek a reptérre, hogy visszamehessek Puerto Ricóba. Ezután azonban persze nem akart kivinni senki – ha nincs ott a Magyar Rádió tudósítója, Kulcsár István, aki felajánlotta a segítségét, lekésem a gépet.

Azért az emigráns közeg nagyon komplikált volt.

Ezért volt szerencsém Puerto Ricóval, ahol összesen három-négy magyar volt a szigeten.

Miamiban minek tartottak Téged? Európai ürgének, egy Puerto Ricóból áttelepültnek vagy nyugdíjasnak?

Az utóbbinak. Egy nyugdíjas voltam a sokmillió nyugdíjas között. De ekkor már az év felét Magyarországon töltöttem. A feleségemnek köszönhetően megismerhettem a kubai emigráció elitjét, és döbbenetes volt ebben a közegben újrálátnom az archaikus emigránsokat. A legrégebbiek még 1960 körül jöttek el, és úgy éltek, mintha akkor megállt volna az idő. Teljesen bezárkóztak. Szerencsére megismerhettem az ottani fiatalokat is, akik nem szigetelték el magukat egyáltalán. Velük dolgozni is szoktam. A kubai irodalmárok Miamiában magyar költőket adnak ki spanyol nyelven. Látod, ez is egy igazi trópusi ritmus!

SZEGŐ János